

एका चिमुकल्याच्या प्रश्नातून उलगडलेले जंगलाचे वास्तव :-

वाघ चार पायांच्या प्राण्यांनाच का खातो?

एका चिमुकल्याच्या प्रश्नातून उलगडलेले जंगलाचे वास्तव :-

८ ऑक्टोबर रोजी राष्ट्रीय वन्यजीव सप्ताहानिमित्त सुसुंद गावातील जिल्हा परिषद शाळेत 'मानव-वन्यजीव संघर्ष : कारणे व उपाययोजना' या विषयावर विद्यार्थ्यांशी संवाद साधण्याची संधी मिळाली.

वनविभागातील माझ्या पंधरा वर्षांच्या सेवाकाळात जंगलात आणि जंगलालगतच्या गावांमध्ये काम करताना आलेल्या अनुभवांच्या आधारे मी विद्यार्थ्यांना जंगल, वन्यजीव आणि मानव यांच्यातील नाते समजावून सांगत होतो. तेवढ्यात तिसरीच्या वर्गातील एका चिमुकल्या विद्यार्थ्याने मला एक निरागस प्रश्न विचारला.

सर, वाघ चार पायांच्या प्राण्यांनाच का खातो? दोन पायांच्या प्राण्याला का खात नाही?"

क्षणभर मी त्याच्याकडे पाहतच राहिलो.

प्रश्न अगदी छोटा होता; पण त्यामागचा विचार मात्र खूप मोठा होता.

या प्रश्नाने मला विचार करायला भाग पाडले. जंगलातील बहुतांश सस्तन प्राण्यांना चार पाय असतात, तर मानव दोन पायांवर चालतो. वाघ हा मांसाहारी प्राणी आहे आणि त्याच्या नैसर्गिक भक्ष्यांमध्ये प्रामुख्याने चितळ, सांबर, रोही, रानडुक्कर यांसारख्या प्राण्यांचा समावेश होतो.

मग प्रश्न पडतो, वाघ माणसाची शिकार का करत नाही? आणि काही विशिष्ट परिस्थितींमध्ये तो माणसावर हल्ला का करतो?

कदाचित त्या चिमुकल्याच्या मनात यापेक्षाही अनेक प्रश्न असतील.

त्या दिवशी त्याच्या एका प्रश्नाने मला हजारो वर्षांच्या मानव आणि वन्यजीव यांच्यातील संबंधांचा विचार करायला लावले. त्यातूनच हा लेख लिहिण्याची प्रेरणा मिळाली.

माझ्या प्रत्येक मताशी सर्वजण सहमत होतीलच असे नाही. प्रत्येक व्यक्ती आपल्या अनुभवांनुसार एखाद्या घटनेकडे पाहते आणि तिचा अर्थ लावते. त्यामुळे या लेखातील विचार हे माझ्या अनुभवांवर आधारित वैयक्तिक निरीक्षणे आहेत.

हा लेख वाघाविषयी भीती निर्माण करण्यासाठी नाही. वन्यजीव पर्यटनाला विरोध करण्यासाठीही नाही. उलट, जंगलाकडे पाहण्याचा आपला दृष्टिकोन अधिक संवेदनशील व्हावा आणि वन्यजीवांच्या स्वातंत्र्याचा आदर करण्याची जाणीव निर्माण व्हावी, हाच या लेखामागील उद्देश आहे.

१. अन्नसाखळी आणि माणसाचा उत्क्रांतीतील प्रवास :-

पृथ्वीवरील जीवनाची उत्क्रांती होत गेली, तसे विविध सजीव एकमेकांवर अवलंबून राहू लागले. वनस्पतींवर शाकाहारी प्राणी जगू लागले, तर शाकाहारी प्राण्यांवर मांसाहारी प्राणी अवलंबून राहिले. अशा परस्परावलंबनातून अन्नसाखळ्या निर्माण झाल्या.

वाघ हा जंगलातील सर्वोच्च भक्षकांपैकी एक आहे. त्याचे तीक्ष्ण दात, मजबूत जबडा, धारदार नखे, उत्कृष्ट श्रवणशक्ती, अंधारात पाहण्याची क्षमता आणि दबकत शिकार करण्याची पद्धत ही वैशिष्ट्ये त्याला नैसर्गिक भक्ष्याची शिकार करण्यास मदत करतात.

दुसरीकडे, मानवाने आपल्या बुद्धिमत्तेच्या जोरावर साधने तयार केली, शेती विकसित केली, घरे बांधली, शस्त्रे निर्माण केली आणि पुढे विज्ञान व तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने आपले जीवन बदलून टाकले.

मानवाच्या उत्क्रांतीच्या प्रदीर्घ प्रवासात एक काळ असा होता, जेव्हा त्याला जंगलात जगण्यासाठी इतर प्राण्यांप्रमाणेच सतत सावध राहावे लागत होते. त्या काळात मोठे मांसाहारी प्राणी मानवासाठीही धोकादायक होते.

पुढे साधनांचा वापर, समूहात राहण्याची क्षमता, सामाजिक सहकार्य आणि बदलत्या जीवनपद्धतीमुळे मानवाचे जगणे बदलत गेले.

आजचा वाघ सामान्यतः माणसाला आपल्या नैसर्गिक भक्ष्यांप्रमाणे पाहत नाही. मात्र, याचा अर्थ वाघ माणसावर कधीच हल्ला करत नाही, असा नाही. विशिष्ट परिस्थितींमध्ये मानव आणि वाघ यांच्यात संघर्ष होऊ शकतो.

वाघ माणसाची शिकार करणे हा त्याचा सामान्य स्वभाव नाही; परंतु काही परिस्थितींमध्ये माणूस त्याचे भक्ष्य बनू शकतो.

ही बाब समजून घेणे महत्वाचे आहे.

२. इतिहासातील मनुष्यभक्षक वाघ : अपवाद की वास्तव?

इतिहासात डोकावले, तर काही वाघ आणि बिबटे मनुष्यभक्षक झाल्याच्या घटना आढळतात.

जिम कॉर्बेट यांच्या Man-Eaters of Kumaon या प्रसिद्ध पुस्तकात अशा अनेक घटनांचे वर्णन आहे. या कथा केवळ शिकारीच्या कहाण्या नाहीत; त्या जंगलालगत राहणाऱ्या लोकांच्या भीतीचे, त्यांच्या दैनंदिन जीवनाचे आणि मानव-वन्यजीव संघर्षाचे वास्तवही दाखवतात.

चंपावतची वाघीण. चंपावतच्या वाघिणीची घटना याचे प्रसिद्ध उदाहरण आहे. जिम कॉर्बेट यांनी आपल्या लेखनात या वाघिणीने नेपाळ आणि कुमाऊँ परिसरात मिळून सुमारे ४३६ माणसांचा बळी घेतल्याचा उल्लेख केला आहे.

१९०७ मध्ये कॉर्बेट यांनी तिचा माग काढून तिला ठार केले. तिच्या दातांना गंभीर दुखापत झाल्याचे त्यांनी नमूद केले. या दुखापतीमुळे नैसर्गिक भक्ष्याची शिकार करण्यात अडचण निर्माण झाली असावी आणि त्यामुळे ती मनुष्यभक्षक बनली असावी, असे कॉर्बेट यांनी मत मांडले.

मात्र, प्रत्येक मनुष्यभक्षक वाघामागे असेच कारण असते, असे मानता येणार नाही.

केनेथ अँडरसन यांच्या जंगलकथा

दक्षिण भारतातील जंगलांमध्ये वावरणारे आणि मनुष्यभक्षक प्राण्यांचा माग घेणारे केनेथ अँडरसन यांनीही आपल्या लेखनातून अशा अनेक घटनांचे वर्णन केले आहे.

त्यांच्या Nine Man-eaters and One Rogue या पुस्तकात जौलागिरी, मुंडाचिपल्लम आणि सेगूर यांसारख्या भागांतील वाघांच्या कथा आढळतात.

जौलागिरीच्या वाघिणीने सुमारे १५ माणसांचा बळी घेतल्याचा उल्लेख त्यांच्या कथेत येतो. मुंडाचिपल्लमच्या वाघाने सात, तर सेगूरच्या वाघाने पाच माणसांचा बळी घेतल्याचे वर्णनही आढळते.

या घटनांमागील परिस्थिती, प्राण्यांच्या जखमा, त्यांच्या वर्तनातील बदल आणि मानवी वस्तीशी आलेला संपर्क यांचे वर्णन अँडरसन यांनी केले आहे.

या ऐतिहासिक घटनांकडे आज आपण केवळ शिकारीच्या दृष्टिकोनातून पाहू नये. त्यातून एक महत्त्वाचा धडा घ्यायला हवा.

एखाद्या वन्य प्राण्याला माणसावर हल्ला करण्यापर्यंत परिस्थिती पोहोचू न देणे, हाच मानव आणि वन्यजीव या दोघांच्या सुरक्षिततेसाठी महत्त्वाचा मार्ग आहे.

त्यासाठी जंगलाचे संरक्षण, नैसर्गिक भक्ष्यांची उपलब्धता, अधिवासाचे संवर्धन आणि जंगलात वावरणाऱ्या माणसांनी घ्यायची काळजी या सर्व गोष्टी महत्त्वाच्या आहेत.

३. आजचा वाघ आणि आपली उत्सुकता

आज आपण जंगलात वाघ पाहण्यासाठी जातो. यात काहीही गैर नाही.

वन्यजीव पर्यटनामुळे लोकांना निसर्ग जवळून अनुभवता येतो. जंगलाविषयी प्रेम निर्माण होते, संवर्धनाबद्दल जागरूकता वाढते आणि स्थानिक लोकांसाठी रोजगाराच्या संधी निर्माण होतात.

मात्र, समस्या तेव्हा निर्माण होते, जेव्हा आपली अपेक्षा निसर्गापेक्षा मोठी होते.

“मला वाघ दिसलाच पाहिजे... आणि तोही अगदी जवळून!”

ही अपेक्षा आपल्या वन्यजीव पर्यटनाचा उद्देश बनली, तर आपण जंगलाकडे पाहण्याचा मूळ दृष्टिकोनच हरवून बसतो.

एखादा वाघ रस्त्याच्या कडेला दिसला की अनेक पर्यटक वाहने त्याच्या आसपास जमा होतात. त्याला पुढे जाण्यासाठी जागा राहत नाही. मागे वळण्याचा मार्गही अडतो. दोन्ही बाजूंनी वाहने असतात आणि मोठमोठे कॅमेरे त्याच्याकडे रोखलेले असतात.

कॅमेऱ्यांचे सतत होणारे आवाज, पर्यटकांचा उत्साह, आरडाओरड आणि वाघाच्या जवळ जाण्याचा प्रयत्न यामुळे त्याच्या हालचालींमध्ये अडथळा निर्माण होऊ शकतो.

काही वेळा वाहनांची गर्दी त्याच्या नैसर्गिक मार्गात अडथळा आणते.

त्या क्षणी आपण एक गोष्ट विसरतो.

आपल्यासाठी तो पर्यटनाचा एक रोमांचक क्षण असतो; पण वाघासाठी तो त्याच्या दैनंदिन जीवनातील तणावपूर्ण प्रसंग ठरू शकतो.

वाघ हा वन्य प्राणी आहे. त्याला स्वतःची जागा, स्वातंत्र्य आणि सुरक्षित अंतर आवश्यक असते. तो आपल्याला दिसला म्हणजे त्याला आपल्याजवळ येण्यास किंवा बराच वेळ आपल्या समोर थांबण्यास भाग पाडण्याचा अधिकार आपल्याला मिळत नाही.

काही वाघ वाहनांच्या उपस्थितीत तुलनेने शांत दिसू शकतात. मात्र, केवळ ते वाहनाजवळ थांबले आहेत म्हणून ते माणसांना घाबरणे विसरले आहेत किंवा भविष्यात मनुष्यभक्षक बनतील, असा निष्कर्ष काढणे चुकीचे ठरेल.

त्यांच्या वर्तनाचा अर्थ लावताना परिस्थिती, सवय, तणाव आणि इतर घटकांचाही विचार करावा लागतो.

महाराष्ट्रातील पेंच, ताडोबा, बोर इत्यादी व्याघ्र प्रकल्पात, सफारी वाहनांमधील अंतर राखण्याबाबत नियमांचे उल्लंघन झाल्याने गार्ड आणि वाहनचालकांवर कारवाई झाल्याचे वृत्त प्रसिद्ध झाले होते. यावरून वन्यजीव पर्यटनात नियमांचे पालन किती महत्वाचे आहे, हे लक्षात येते.

वाघ दिसल्यावर त्याच्याभोवती गर्दी करणे हा वन्यजीवप्रेमाचा भाग नाही.

वाघाला रस्ता देणे, त्याच्या हालचालींमध्ये अडथळा न आणणे आणि त्याला त्याच्या नैसर्गिक अधिवासात मुक्तपणे वावरू देणे, हेच खरे वन्यजीवप्रेम आहे.

४. भविष्यातील धोका नेमका कुठे आहे?

एखादा वाघ सफारीच्या वाहनाजवळून गेला म्हणून तो मनुष्यभक्षक होईल, असे नाही. त्याचप्रमाणे, तो वाहनासमोर बराच वेळ थांबला म्हणून भविष्यात तो माणसांवर हल्ला करेल, असेही निश्चितपणे म्हणता येत नाही.

मात्र, मानव-वन्यजीव संघर्षांमागील विविध कारणे समजून घेणे आवश्यक आहे.

उदाहरणार्थ :-

१. अपघातात किंवा इतर कारणांमुळे गंभीर जखमी झालेला वाघ.
२. इतर वाघांशी झालेल्या संघर्षात जखमी झालेला प्राणी.
३. शिकार करताना जखमी झालेला वाघ.
४. वृद्धत्वामुळे किंवा शारीरिक दुर्बलतेमुळे नैसर्गिक भक्ष्याची शिकार करण्यास अडचण येणारा वाघ.
५. मानवी वस्तीजवळ फेकल्या जाणाऱ्या अन्नानामुळे एकत्र येणाऱ्या कुत्र्यांसारख्या प्राण्यांची शिकार करण्यासाठी तेथे येणारा वाघ किंवा बिबट्या.
६. जंगलात किंवा जंगलालगत सहज उपलब्ध होणाऱ्या पाळीव जनावरांची शिकार करण्यासाठी येणारे मांसाहारी प्राणी.
७. तेंदूपत्ता, मोहफुले, मध, डिक, सरपण आणि इतर गौण वनोपज गोळा करताना जंगलातील संभाव्य धोक्यांविषयी पुरेशी खबरदारी न घेणे.
८. जंगलालगतच्या शेतांमध्ये काम करताना वन्यजीवांच्या उपस्थितीबाबत सावधगिरी न बाळगणे.
९. नैसर्गिक अधिवासाचे नुकसान, मानवी वस्तीचा विस्तार आणि वन्यजीवांच्या हालचालींच्या मार्गांवर निर्माण होणारे अडथळे.
१०. काही विशिष्ट परिस्थितींमध्ये माणसांची वन्य प्राण्यांशी अचानक होणारी जवळची गाठभेट.

ही काही संभाव्य कारणे आहेत. प्रत्येक हल्ल्याची परिस्थिती वेगळी असते. त्यामुळे प्रत्येक घटनेचे स्वतंत्रपणे मूल्यमापन करणे आवश्यक आहे.

मात्र, एक गोष्ट नक्की आहे.

वन्य प्राण्यांना अनावश्यक त्रास देणे आणि त्यांच्या नैसर्गिक वर्तनात हस्तक्षेप करणे टाळले पाहिजे.

जंगलाच्या नियमांमध्ये आपली उत्सुकता सर्वात महत्त्वाची नसते. त्यापेक्षा महत्त्वाचे असते वन्यजीवांचे स्वातंत्र्य, त्यांची सुरक्षितता आणि त्यांच्या अधिवासाचा आदर.

आज आपण वाघाला त्याचा रस्ता दिला नाही, त्याला सतत घेरले किंवा त्याच्या हालचालींवर दबाव आणला, तर आपण मानव-वन्यजीव संघर्षाची एखादी संभाव्य परिस्थिती निर्माण करण्यास हातभार लावत आहोत का, याचा विचार करणे गरजेचे आहे.

५. जंगल सफारी म्हणजे फक्त वाघ पाहणे नव्हे!

आपण पैसे खर्च करून जंगल सफारीला जातो. त्यामुळे आपल्याला वाघ दिसावा, अशी अपेक्षा असणे स्वाभाविक आहे.

पण जंगलात गेल्यावर फक्त वाघच पाहायचा असतो का?

माझ्या मते, नक्कीच नाही!

खरे तर सफारीदरम्यान वाघ दिसला नाही, तरी तुमची जंगल सफारी अपयशी ठरत नाही. कारण जंगल म्हणजे केवळ वाघाचे राज्य नाही; ते असंख्य जीवांचे एकत्रित घर आहे.

जंगलात गेल्यावर पुढील गोष्टींचे निरीक्षण करून पाहा.

१. अलार्म कॉल ऐका.

सांबर, चितळ, माकडे आणि इतर प्राणी संभाव्य धोक्याची जाणीव झाल्यावर विशिष्ट आवाज करतात. हे आवाज ऐका आणि त्यामागील कारण समजून घेण्याचा प्रयत्न करा.

२. माकडांचे वर्तन पाहा.

एखादे माकड झाडाच्या शेड्यावरून सतत आवाज का करत आहे? ते कोणाकडे पाहत आहे? त्याच्या वर्तनातून परिसरात काय घडत आहे, याचा अंदाज घेण्याचा प्रयत्न करा.

३. वन्यजीवांच्या आवाजांमधील फरक समजून घ्या.

अलार्म कॉलची तीव्रता, वारंवारता आणि परिस्थिती यांचे निरीक्षण करा. मात्र, केवळ आवाजावरूनच वाघ किंवा बिबट्या असल्याचा निष्कर्ष काढू नका; इतर कारणांनीही असे आवाज होऊ शकतात.

४. शिकारी पक्ष्यांचे निरीक्षण करा.

आकाशात घिरट्या घालणारे, झाडांच्या शेंड्यावर बसलेले किंवा भक्ष्यावर लक्ष ठेवणारे शिकारी पक्षी पाहा. त्यांची ओळख पटवण्याचा प्रयत्न करा.

५. गरुडाची तीक्ष्ण नजर पाहा.

उंच झाडावर किंवा आकाशात असलेला पक्षी जमिनीवरील हालचाली कशा टिपतो, याचे निरीक्षण करा.

६. पक्ष्यांचे आवाज ओळखा.

जंगलात दिसणाऱ्या पक्ष्यांकडे केवळ रंग आणि आकाराच्या दृष्टीने पाहू नका. त्यांचे आवाज ऐका, त्यांचे वर्तन समजून घ्या आणि त्यांची ओळख शिकण्याचा प्रयत्न करा.

७. फुलपाखरांचे रंग पाहा.

त्यांच्या पंखांवरील नक्षी, रंगांची विविधता आणि फुलांभोवतीची हालचाल न्याहाळा. शक्य असल्यास त्यांची नावे शोधा.

८. मुंग्यांची शिस्त पाहा.

अगदी लहान मुंग्या अन्न गोळा करताना आणि एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी जाताना कशा काम करतात, याचे निरीक्षण करा.

९. वाळवींचे जग समजून घ्या.

वाळवींची सामाजिक रचना, वारूळ बांधण्याची पद्धत आणि पर्यावरणातील त्यांची भूमिका समजून घ्या.

१०. जुन्या झाडाच्या खोडावरील जीवसृष्टी पाहा.

झाडाच्या खोडावर शेवाळ, बुरशी, कीटक आणि इतर कितीतरी सजीवांचे जग वसलेले असते. त्यांच्यातील परस्परसंबंध समजून घेण्याचा प्रयत्न करा.

११. गळलेल्या पानांखालील जीवन पाहा.

जमिनीवर पडलेली पाने हळूहळू कुजतात. सूक्ष्मजीव आणि अपृष्ठवंशी प्राणी या विघटन प्रक्रियेत महत्त्वाची भूमिका बजावतात. याच प्रक्रियेमुळे पोषकद्रव्ये पुन्हा जमिनीत मिसळतात.

१२. स्थलांतरित पक्ष्यांचे निरीक्षण करा.

हजारो किलोमीटरचा प्रवास करून आपल्या परिसरात येणाऱ्या स्थलांतरित पक्ष्यांचे निरीक्षण करा. त्यांच्या प्रवासामागील कारणे आणि त्यांच्या अधिवासाच्या गरजा समजून घ्या.

१३. पाणवठ्यावरील जीवन न्याहाळा.

पाणवठ्यावर वेगवेगळे प्राणी पाणी पिण्यासाठी येतात. ते एकमेकांच्या उपस्थितीत कसे वागतात, सावधगिरी कशी बाळगतात आणि परिसरातील हालचालींना कसा प्रतिसाद देतात, हे पाहा.

या सगळ्यांबरोबरच आणखी काही गोष्टी अनुभवा.

जंगलाचा आवाज ऐका.

जंगलाचा सुगंध अनुभवा.

वेगवेगळ्या भागांत बदलणारे जंगलाचे स्वरूप पाहा.

झाडांच्या पानांतून वाहणाऱ्या वान्याचा अनुभव घ्या.

जमिनीवर पडलेली पाने, झाडांवरची घरटी, कीटकांची हालचाल आणि वनस्पतींची विविधता यांकडे लक्ष द्या.

जंगलाच्या परिसंस्थेत प्रत्येक जीवाची काही ना काही भूमिका असते. अगदी लहान कीटकांपासून ते मोठ्या वाघापर्यंत प्रत्येक सजीव या परिसंस्थेचा एक भाग आहे.

कारण जंगल म्हणजे फक्त वाघ नाही. वाघ हा जंगलाचा एक महत्त्वाचा भाग आहे; पण जंगल म्हणजे असंख्य जीवांचे परस्परावलंबी जग आहे.

६. त्या चिमुकल्याच्या प्रश्नाचे उत्तर

आता पुन्हा त्या तिसरीच्या विद्यार्थ्याने विचारलेल्या प्रश्नाकडे वळूया.

“सर, वाघ चार पायांच्या प्राण्यांनाच का खातो? दोन पायांच्या प्राण्याला का खात नाही?”

मी त्याला कदाचित एवढेच सांगेन :

“बाळा, वाघ हा मांसाहारी प्राणी आहे. जंगलातील चितळ, सांबर, रोही, रानडुक्कर यांसारखे प्राणी हे त्याचे नैसर्गिक भक्ष्य आहेत. तो सामान्यतः माणसाची शिकार करत नाही. पण काही विशिष्ट परिस्थितींमध्ये वाघ माणसावर हल्ला करू शकतो. म्हणून जंगलात वावरताना आपण सावध राहिले पाहिजे.”

आणि त्याला आणखी एक गोष्ट सांगेन :

“वाघाला विनाकारण त्रास देऊ नकोस. त्याला चिडवू नकोस. त्याचा रस्ता अडवू नकोस. तो आपल्याला दिसला म्हणून त्याच्याजवळ जाण्याचा किंवा त्याला आपल्या मनोरंजनासाठी काही करायला लावण्याचा प्रयत्न करू नकोस.”

कारण वन्य प्राण्यांचा आदर करणे म्हणजे केवळ त्यांच्यावर प्रेम करणे नव्हे, तर त्यांच्या नैसर्गिक वर्तनाचा आणि स्वातंत्र्याचा आदर करणे होय.

७. वाघ अगदी जवळून पाहायचा असेल तर?

वाघ जवळून पाहण्याची इच्छा असणे स्वाभाविक आहे. त्याचे सौंदर्य, त्याची चाल, त्याचे सामर्थ्य आणि त्याचे जंगलातील अस्तित्व पाहण्याचा आनंद वेगळाच असतो.

पण जंगलात वाघ पाहण्याची खरी मजा त्याला आपल्या जवळ आणण्यात नाही, तर त्याला त्याच्या जगात, त्याच्या नैसर्गिक वर्तनासह पाहण्यात आहे.

म्हणून पुढच्या वेळी जंगल सफारीला गेलात आणि वाघ दिसला, तर काही गोष्टी लक्षात ठेवा :

- वाहन थांबवून शांत राहा आणि अधिकृत मार्गदर्शकांच्या सूचना पाळा.
 - वाघाला पुढे जाण्यासाठी पुरेशी जागा द्या.
 - त्याच्या हालचालींच्या मार्गात वाहन उभे करू नका.
 - वाहनांची गर्दी करून त्याला घेरू नका.
 - सफारी वाहनांमधील अंतरासह सर्व लागू नियमांचे पालन करा.
 - आरडाओरड, अनावश्यक आवाज आणि प्राण्याला त्रास होईल असे वर्तन टाळा.
 - वन्य प्राण्यांना खाद्य देऊ नका किंवा आवाज करून, आमिष दाखवून त्यांना आकर्षित करण्याचा प्रयत्न करू नका.
 - वनकर्मचारी, मार्गदर्शक आणि वाहनचालक यांच्या सूचनांचे पालन करा.
- आणि सर्वात महत्वाचे म्हणजे, वाघ दिसला नाही तर नाराज होऊ नका.
- कारण जंगलात आपण फक्त वाघ पाहायला जात नाही; आपण संपूर्ण जंगलाचा अनुभव घ्यायला जातो.
- वाघ दिसला, तर तो जंगलाने दिलेला बोनस समजा!

८. जंगलात पाहुणे म्हणून जाऊया!

शेवटी, त्या चिमुकल्याने विचारलेला प्रश्न माझ्या मनात अजूनही घोळत आहे.

“वाघ चार पायांच्या प्राण्यांनाच का खातो?”

कदाचित या प्रश्नाचे सर्वात सुंदर उत्तर असे असू शकते :

“कारण जंगलात माणूस हा शिकारी नसून पाहुणा आहे!”

अर्थात, जैविकदृष्ट्या मानव हाही प्राणीच आहे आणि काही विशिष्ट परिस्थितींमध्ये वाघ माणसाची शिकार करू शकतो. मात्र, जंगल सफारीला जाताना आपण पाहुणे आहोत, ही भावना मनात ठेवणे अत्यंत महत्वाचे आहे.

आपण जंगलात पाहुणे म्हणून गेलो, तर वन्यजीवांना त्यांच्या नैसर्गिक अधिवासात मुक्तपणे वावरू देऊ.

आपण त्यांना त्यांची जागा दिली, तर त्यांच्या जगाचे निरीक्षण अधिक शांतपणे आणि संवेदनशीलतेने करू शकू.

म्हणून पुढच्या वेळी जंगल सफारीला जाताना फक्त एवढेच ठरवूया :

“आज मला वाघ दिसलाच पाहिजे,” असे नाही;

तर,

“आज मला जंगल समजून घ्यायचे आहे!”

मग कदाचित वाघ दिसणार नाही.

कदाचित बिबट्याही दिसणार नाही.

कदाचित अस्वलही दिसणार नाही.

पण एखादा सुंदर पक्षी दिसेल...

एखादे रंगीबेरंगी फुलपाखरू दिसेल...

चितळाचा अलार्म कॉल ऐकू येईल...

एखाद्या झाडाच्या फांदीवर बसलेला पक्षी आपल्या अस्तित्वाची जाणीव करून देईल...

झाडांच्या पानांतून वाहणारा वारा मनाला शांत करेल...

आणि त्या क्षणी तुम्हाला जाणवेल की जंगलात कितीतरी गोष्टी घडत होत्या, ज्या पाहण्यासाठी आपण थोडे थांबणे आवश्यक होते.

जंगल रिकामे नव्हतेच; फक्त आपली नजर वाघावर खिळली होती!

माझा विश्वास आहे की, आपण जंगलाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन बदलला, तर वाघ दिसला नाही तरी आपण जंगलातून आनंदाने परत येऊ.

कारण जंगलाचा खरा आनंद केवळ एखादा मोठा प्राणी दिसण्यात नाही, तर त्या जंगलातील असंख्य जीवांचे अस्तित्व समजून घेण्यात आहे.

चला, जंगलावर प्रेम करूया. वन्यजीवांचे संरक्षण करूया. त्यांना त्यांचे स्वातंत्र्य देऊया.

वाघाचे दर्शन हा आनंदाचा क्षण असू शकतो; पण जंगलाचे आकलन ही आयुष्यभर चालणारी समृद्ध करणारी प्रक्रिया आहे.

श्री.मनेशकुमार सज्जन

वनरक्षक, वनसंशोधन केंद्र, वर्धा.